

Emanuel Ringelblum 1900-ban született Galíciában, a varsói gettó és a lengyel zsidóság egyik legendás alakja. Történész volt, kinek hivatása egyet jelentett az étellel és a közösséghez való tartozással. Már a háború kitörése előtt is elsősorban Varsó zsidóságának történetével foglalkozott. Tisztában volt azzal, hogy a megszállás létében fenyegeti a népet. Elhatározta, hogy hivatásához híven nyomon követi szenvedésének történetét. Kezdetől fogva mindvégig naptári évenként naplószerűen jegyzi fel a gettóban folyó eseményeket. Nemcsak a tényekről számol be, de sokszor merít a zsidó folklórból, történelemből, bibliai utalásokat, mendemondákat használ fel, hiszen a hiedelmek és anekdoták sokszor hívebben tükrözik a kort. Artur Eisenbach 1983-ban Ringelblum valamennyi megmaradt feljegyzését és írását tartalmazó könyvet jelentetett meg *A varsói gettó krónikája* címen 40 ívnyi terjedelemben. Ezúttal ebből a kötetből válogattuk a szemelvényeket.

Ringelblum szervezte meg a varsói gettó illegális Archívumát is, melynek feladata volt, hogy minden háborús dokumentumot, egészen a „magánaplókig” összegyűjtsön, és az utókorra hagyjon. Munkatársai beutazták a Főköormányzóságot, hogy különböző zsidó közösségek sorsáról beszámolhassanak. Az Archívumot és Ringelblum kéziratait a gettófelkelés alatt tíz fémláda-ba és két tejeskannába rejtették, és elásták.

Az UNESCO 1999-ben fölvette a „Memory of the World” listára Ringelblum Archívumát. Ő maga is részt vett a varsói gettó fegyveres ellenállásának a megszervezésében. A németek az árja oldalon 1944 tavaszán végezték ki.

Emanuel Ringelblum

A varsói gettó krónikája

(Részletek a könyvből)

1941. MÁJUS 20.

Május második felében növekedett az éhezés és a halandóság a gettóban. Az utóbbi napokban átlagosan 150 ember halt meg naponta (május 15-ig ezerhétszázán haltak meg), és az elhalálozás folyvást növekszik. A halottakat éjjel egy és hajnali öt között ássák el tömegsírokba, halotti lepel nélkül fehér papírba burkolva (amit a végén újra összeszednek). Kezdetben a holttesteket külön sírokba tették egymás mellé, most egyetlen tömegsírba kerülnek. Szinte már kevés a föld az elhunytak eltemetésére, mert nem lehet túl mélyre ásni, mert ott talajvíz van, és nincs elég föld, hogy a sírokat beszórhassák. A német és lengyel egészségügyi szervek foglalkoznak a zsidóknak létesített krematórium gondolatával.

A temetőbe rendszeresen látogató csoportok járnak (katonák, civilek), a legtöbb német nem

sok szájalmat érez a zsidók iránt. Némelyek nyíltan kijelentik, hogy a halálozás túl alacsony, mások fényképeznek. Különösen azt a fészert látogatják sokan, ahová a nap folyamán több tucat halottat hordanak. Én is jártam abban a fészertben. Egyszerűen iszonytató. Fekete papírral letakart rengeteg meztelen tetem fekszik ott, olykor ruhafoszlányokban, majdnem úgy, mint a vágóhídon. Csupa csontváz, csak egy egészen vékony bőrréteg fedi a csontokat.

Az utóbbi időben nőtt az öngyilkosságok száma. A Panska utca 38.-ban két menekült sztrichnint vett be. Megesik, hogy egy lakásból egyszerre két-három halottat visznek el.

1941. AUGUSZTUS

Naponta 120 000 ebédet osztanak a népkonyhákban, a koldusok kérdése mégsem kerül

le a napirendről. A Zsidó Hitközösség és a Gyermek- és Árvagondozó Egyesületek Központja által indított akció ellenére napról napra nő a számuk. Jelenleg több koldust látni az utcán, mint valaha, pedig a zsidó rendőrség – a hatóságok felkérésére – erélyes harcot indított ellenük. Jelentős részük gyermek. Láttam négy-öt kölyökből álló csapatokat, melyek úgy koldulnak, mintha valami színházban lépnének fel. Egy koldus, aki már a tábort is megjárta, mindenkinek egy régi fényképét mutogatja – ezen majd kicsattan az egészségtől –, most pedig rongyos, és valóságos emberi roncs. Mostanában divatba jött a fényképmutogatás. Úgy látszik, ezzel nagyobb hatást lehet gyakorolni az emberekre...

A koldusok külön kategóriáját alkotják azok, akik este kilenc után kéregetnek. A kapuban állva az ember hirtelen újabb koldusokat pillant meg, akiket eddig nem látott. Az utca közepén haladnak, és kenyérért rimázkodnak. Ezek főleg gyerekek. A nagy csöndben szívét tépő az éhező gyerekek kiáltása. Bármilyen kemény szívű legyen is az ember, végül mégis odavet nekik egy darabka kenyeret. Ellenkező esetben nem lel nyugalmat még a lakásában sem. A koldusok fittyet hánynak a kijárási tilalomra, kiáltásuk késő éjjel is felhangzik, tizenegy körül hallani, sőt még éjfélkor is. Nem félnek senkitől és semmitől. Arra nem volt még példa, hogy a járőr rálőtt volna a koldusokra, bár engedély nélkül tartózkodnak az utcán a kijárási tilalom ideje alatt. Ezek a kolduló gyerekek gyakran hálnak meg éjjel a járdán. Én is hallottam ilyen megrázó esetről, ami a Muranowska u. 24. előtt történt. Egy hatéves gyerek egész éjjel haldoklott, és annyi ereje se volt, hogy odakússzon a darabka kenyérhez, amit az erkélyről dobtak le neki.

Az utóbbi időben már egész családok járnak koldulni, gyakran jól öltözött emberek is. A muzsikuskok és énekesek saját gyerekeikkel dolgoznak. Az apa a hangszerén játszik, a gyereke vagy a gyerekei odanyújták a sapkájukat, hogy beledobhassák a pénzt. Van egy énekes, aki kint áll az utcán fiatal, kimondottan elegáns feleségével. A férfi énekel, a felesége összegyűjti az adományokat, miközben gyerekük a gyerekkocsiban fekszik, mert nem tudják kire hagyni. Van, aki azért viszi magával a gyereket, mert ezzel nagyobb hatást lehet elérni. Érdekes, hogy az emberek már nem fekszenek le többé a földre. Akiknek valóban ott kellett feküdniük, már meghaltak, a szimulánsoknak meg úgy látszik,

nem éri meg. Az utóbbi időben az udvarokban mindenféle dalokat énekelnek, különösen a Bialystokról szóló ének lett nagyon népszerű.

1941. AUGUSZTUS MÁSODIK FELE

Az utóbbi időben néhány diadalittas közlemény hangzott el az oroszországi harcokról a németek részéről. Az emberek azonban már nem hiszik el ezeket, főleg a július 12-i közlemény után, hogy Kijev kapujában állnak. Most, hogy az oroszok már nyolcadik hete ellenállást tanúsítanak a németekkel szemben, a lakosság bizakodó. Az emberek fogadásokat kötnek a háború kimenetelére vonatkozóan.

Mint hasonló időben, most is sokan fordulnak a jóvendőmondókhoz. Ossowiecki, a híres jóvendőmondó állítólag azt jósolta, hogy augusztus 17-én fontos eseményre kerül sor. Az emberek azonban aggódnak, mert a telet még a németekkel kell kihúzni. Ez félelemmel tölt el mindenkit, mert honnan szerezzenek szénét télire, és honnan vegyenek egy kis élelmet. Az embereket rettegés fogja el a menekültek láttán, akik rettenetesen gyorsan hálnak meg. A menekültközpontban, a Stawki utcában négy hónap alatt az összlétszám 34 százaléka pusztult el.

1941. AUGUSZTUS 26.

Az utóbbi időben az emberek furcsa közönnnyel fogadják a halált, már nincs rájuk hatással. Csak kevesen járnak kórházba, hogy megtudakolják rokonaik állapotát. A temetőben sem sokat törődnek a halottakkal.

Az éhségen kívül a tífusz az, ami most az egész társadalom figyelmét leköti. Ez a legégetőbb kérdés. A tífusz görbéje szakadatlanul ível fölfelé. Például most, augusztus közepén 6000-7000 tífuszos megbetegedés van a lakásokban és körülbelül 900 a kórházakban. A kórházban és a lakásokban fekvő betegek száma közti aránytalanságot azzal magyarázzák, hogy a kórházakban már nem gyógyítanak, hanem – ahogy dr. Milejowski fejezte ki magát – „gyilkolóhelyekké” változtak. A betegek ott éhen halnak, mert egy kevés levesen és nyomorúságos ételmen kívül nem kapnak semmit. Így hát nem tífuszban hálnak meg, hanem a legyengüléstől.

A tífusz különösen az úgynevezett jobb körökből szedi az áldozatait, nem bírják leküzdeni

a betegséget, és belehalnak. A nép egyszerű gyermekei viszont, bár sokkal rosszabbul tápláltak, mégis túlélnek. A betegek körülbelül 8 százaléka hal meg. Már az első világháborúban megfigyelték, hogy az értelmiség nagyobb arányban halt meg, különösen Oroszországban, Szerbiában stb. Az értelmiség mindenáron igyekszik elkerülni, hogy eltetvesedjék. Van, aki olajjal és petróleummal keneti magát, vagy sabadyllius officinalist szerez be, hogy elpusztítsa a tetveket, de ezek mindenütt ott vannak. Egyszerűen nem lehet védekezni ellenük.

A Hitközség Egészségügyi Hivatalának ügynevezett Fertőtlenítő Hadosztályai mindent megtesznek, hogy az eltetvesedés minél nagyobb méreteket öltjön. Hasonló a helyzet az orvosok esetében is, akik végtelenül korruptak. A Fertőtlenítő Hadosztályok pénzt préselnek ki a gazdagokból azért, hogy ne kelljen fertőtleníteniük a lakásukat. Mindezt az orvosokkal egyetértésben csinálják. Kenőpénzért a fürdők is igazolásokat adnak, így aztán nem fürödnek azok, akiknek kéne. A fertőtlenítésre használt kén pedig túl gyenge, nem öli meg a tetveket. Az egész járványellenes akció valójában egyeseknek káprázatos üzletet jelent. A prímet a Fertőtlenítő Hadosztályok játsszák. A tífusz elleni injekció nagyon drága, és csak kevesen engedhetik meg maguknak ezt a luxust. Egy adag két személyre 400-500 zlotyba kerül.

Az elhunytak eltemetése a szegényeknél komoly problémát jelent. Nincs pénzük halottaik eltemetésére, gyakran kint hagyják őket az utcán. Némely lakóházban bezárják a kaput, és nem engedik be a lakókat, amíg nem adnak pénzt a temetésre. A körzeti zsidó rendőr pedig, mivel nem akar az elhunytakkal kapcsolatos formásokkal bajlódni, egyszerűen átviszi a te-

metet az egyik járdáról a másikra. A temetőben tömegsírokba ássák el őket. A temető elején, vagyis a legrégebbi részben ennek következtében magas homokhegyek meredeznek. Meleg napokon olyan bűz árad a tömegsírok felől, hogy az ember kénytelen befogni az orrát. A közös sírokat – úgy látszik – nem ássák elég mélyre, innen ered az iszonyatos bűz. A temetkezési vállalatok, különösen „az elhunytak királya”, Pinkiert rengeteget keresnek ezen az üzleten. Némely vállalat külön kocnikat tart, melyeken mindennap elszállítják az „árut”.

1941. AUGUSZTUS VÉGE

Az emberekben önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy miért ennyire passzívak a zsidó tömegek, akik elfojtott nyögéssel halnak meg. Miért hallgatnak mindnyájan? Miért hal meg az apa, az anya, valamennyi gyerekük egyetlen szó, tiltakozás nélkül? Miért nem következett be az, amivel tavaly riogatták a lakosságot? (Vagyis mért nem került sor fosztogatásra, rablásra? *Nota bene* ez készítette a Lakóbizottságot arra, hogy élelmet vásároljanak a szegény sorsú lakóknak.) A kérdést sokféleképpen lehet megválaszolni. A megszálló hatóságok olyan nagy terrort alkalmaznak, hogy az emberek nem merik fölemelni a fejüket. Attól rettegnek, hogy az éhes tömegek lázadását tömeges terrorral fogják vérbe fojtani. A józanabbak tehát hallgatnak, passzívak maradnak, nem keltenek zavargást a gettóban. Van itt egy másik ok is. A szegények egy része, vagyis az ügyesebbik része segít magán, ahogy tud. A csempészség lehetővé teszi, hogy sok ezer szállítómunkás keressen, akik 10 zlotyot kérnek minden áthozott zsákért „hallgatás” fejében, és még a munkájukért is felszámítanak valamennyit. A „shopok” és a német cégek a munkások és kézművesek jelentős hányadát foglalkoztatják. Az aktív munkáselemek egy része az utcai árusításba kapcsolódott be (kenyéreladás, ahol 1 kilón 25 g-ot lehet keresni). A fennmaradó passzív, tehetetlen tömeg pedig némán, lassanként pusztul el. A zsidó rendőrség megtanult verni, fenntartani a rendet és munkatáborokba szállítani az embereket, és ezzel olyan tényezővé vált, amivel szintén kordában lehet tartani a lakosságot.

Az éhen halók főleg a vidéki menekültek közül kerülnek ki, akik elhagyatottnak érzik magukat az idegen környezetben, és teljesen levertek.

A varsói gettó egyik utcája

Deportálás a gettóból az Umschlagplatzra (1942)

A Nalewki utca – 1915

Tiltakozásuk kimerül abban, hogy élelemért rimánkodnak, és járókelőktől adományt követelnek, vagy botrányt rendeznek földijeikkel tartott gyűléseiken, illetve valamelyik társadalmi intézménytől vagy Lakóbizottságtól egy darab kenyeret követelnek. A nekik nyújtott segítség azonban nem elegendő. Még ordítózna egy keveset, azután elhallgatnak, és apatikusan várják a halált. Valójában mielőbbi halálért fohászkoznak, hogy megszabadítsa őket minden bajtól. Beszéltem olyan menekülttel, aki sokáig éhezett. Minden gondolata csakis az evés, a kenyér volt. Bárhol járt és bárhová ment, örökké csak a kenyérre gondolt. Megállt minden élelmiszer-kirakat előtt. Teljes apátia fogta el. Semmi sem érdekelt. Nem volt kedve megmosakodni, csak azért mosdott, mert gyerekkorától megszokta. Talán az éhség okozza, hogy a zsidó lakosság ilyen passzívan, némán, tiltakozás nélkül hal meg?

Néhány nappal ezelőtt (kb. augusztus 25–26.) agyonlőtték Luft mérnököt. Halála nagyon figyelemre méltó. Luft osztrák tiszt volt, a háborúban Vas-keresztel tüntették ki. Büszke zsidó volt. Egy riksa miatt nézeteltérése támadt egy egyenruhás ukránnal. Az ugyanis igazoltatni akarta. A büszke Luft az istennek se akarta megmutatni neki az igazolványát. A végén az egyenruhás előrántotta revolverét, és lelőtte.

1941. NOVEMBER 14.

November közepén már beálltak az első fagyok, és az emberek vacognak a hidegtől. A didergő gyerekek látványa a legszörnyűbb, akik meztlábbasak, a térdük csupasz, rongyosak, némán állnak, és már nem is sírnak. Ma, novem-

ber 14-én este egy három-négy éves csöppség sírását hallottam. Reggel valószínűleg megtalálják majd agyonfagyott holttestét. Még októberben, amikor leesett az első hó, a romos házak különböző zugában vagy a lépcsőházakban 17 megfagyott gyereket találtak. A megfagyott gyerekek már szinte tömegjelenséggé váltak. A rendőrség állítólag a Nowolipie utca 20.-ban külön intézményt nyit, ahol az utcáról behozott gyerekeket helyezik el. Egyelőre azonban megfagyott gyerektetemek és a gyerekek jajveszkelése mindennapos jelenség a gettóban.

Az emberek a halálra fagyott gyerekeket szép plakátokkal takarják le, ilyen feliratokkal: „Gyermekeinknek élniük kell – a gyermek a legnagyobb szentség.” Ezzel fejezik ki tiltakozásukat a Gyermekek- és Árvagondozó Központ ellen, mivel semmit sem tesz azért, hogy ezeket a gyerekeket megmentse a haláltól. Főleg mivel köztudott, hogy ez a szervezet különböző juttatások révén (postai díjak, kenyérjegyek stb.) majdnem egymillió zlotyt vág zsebre. A „Gyermek hónapja” akciót hatalmas plakátokon hirdették meg (két-három naponként újabb nyomtatvány), vagyis erre rengeteg pénzt költenek. Nagy sikerű jótékonysági koncerteket és színházi rendezvényeket tartottak a gyermekek javára. Ez az akció azonban nem terjedt ki a zsidó társadalom egészére. Nem vonták be a Lakóbizottságokat, ezért csak nevenségesen alacsony összeget, vagyis 50 000 zlotyt gyűjtöttek össze, miközben a kiadások majdnem ugyanannyit tettek ki. Az akció folyamán szembeötlött még egy dolog: a kritikátlanosság és teljes behódolás a Zsidó Hitközségnek...

Egészen más a helyzet a Zsidó Társadalmi Önségély szervezetnél, mely megalakította a Lakóbizottságokat, és sikerült megnyernie az

Az Elektoralna utca, a majdani gettó fala – 1940

egész zsidó közösséget a társadalom javára végzett munkának...

A közeledő tél nagy gyötrelmet jelent a zsidó lakosságnak. Három dolog hiányzik: szén, gáz és áram. A szénelosztást a Hitközség hírhedt Tüzelőbizottsága végzi, így érthető, hogy csak a Hitközség és saját emberei kapnak belőle. Ott pedig az átkeresztelkedettek a főkolomposok... A lakásokban nincs se gáz, se villany. Néhány hét óta csak bizonyos órákban van gáz: éjjel tíztől reggel hétig. A lakosság többsége – és nem csupán a szegények – ezért még egy csésze forró teát se főzhet magának. Égető kérdés, hogy a teaforrás-
hoz forró vizet juttassanak a szegényeknek.

1941. DECEMBER 24–25.

Nagyon jellemző a mostani helyzetre, hogy a gettóban több mint 50 takácsműhely alakult, főleg a lódziak közreműködésével. Mindenféle cájgokat, paplanokat stb. készítenek, persze feketén. Ez is ragyogó példa a körülményekhez való alkalmazkodásnak. Nem könnyű anyagot szerezni.

Ebben az évben nem állítanak fel betlehemes jászolt, mivel Jézus a gettóban van, Szűz Máriát Szent Józseffel Auschwitzba vitték, és a számár Rómában van.

Ha az ember számvetést készít, elsötétül szem előtt a világ. Ha abból indulunk ki, hogy egy ember napi ellátására 2 zł-t költünk, akkor ez egy hónap alatt 30 millió zł. Hogyan lehet megélni? Mennyi pénztartaléka van a zsidó lakosságnak?

Tegnap nem engedélyezték, hogy a fát hozzák a gettóba, bár itt nincs szén. Ma, decem-

ber 2-án az emberek örömezt fizettek 1 zł-t, sőt még annál is többet egy varsói újságért, amiben arról olvashatnak, hogy Graziani olasz marsall gyászos vereséget szenvedett Líbiában...

Az utóbbi időben délután kettő és három között mindennap rendszeresen verik a zsidókat. Útban a Pawiak börtönbe a németek kiszállnak az autójukból, és hosszú nyelű ostorokkal ütlegetik az arra járó zsidókat. A Leszno 13 vezetője, Gancwajch azzal dicsekszik, hogy az ismert vegyészprofesszor is nála dolgozik. Hivatala, a hírhedt „Tizenhármas” most felszámolja a zsidó vagyont az árja oldalán. Egyharmad a hivatalé, egyharmad a németeké és egyharmad a tulajdonosé...

Érdekes részleteket hallottam a rongykereskedelemtől. A legtöbb rongyszedő keresztény. A szeméttárolókból gyűjti össze az anyagot, vagy olyan helyekről, ahová a környéken kidobják. A felvásárló pedig keresztény. Az összegyűjtött rongyokat egy bécsi céghez kell eljuttatni, ennek monopóliuma van az egész országra. Van egy kontingens, amit mindenkinek le kell szállítania. Az egész dolog rejtélye abban áll, hogy sokkal nagyobb mennyiséget (rongyból) adnak el feketén, amiért sokkal többet fizetnek, sokszor a tízszeresét is. Egy kiló rongyért általában 40 groszyt fizetnek, így pedig 4 zł-t. Azt hallottam, hogy a lódzi rongykereskedők ilyenformán óriási vagyont halmoztak fel...

Gancwajch azt ígérte, hogy orvosi-egészségügyi bizottságot hoz létre. A Hitközséggel akar versenyezni. A Gestapo persze őt támogatja...

Frank főkormányzó legutóbbi beszédében állítólag mentegetődzött, amiért még nem irtotta ki az egereket és a zsidókat, de kijelentette, rövidesen megteszi. Ez a részlet azonban nem szerepelt a varsói újságban. A varsói német lapok olvasóinak 90 százaléka zsidó, mivel a lengyelek bojkottálják ezeket.

1942. JANUÁR 8–20.

1942. január. A menekültek helyzete a gyülekezőhelyeken iszonytató, halálra fagynak a szénhiány miatt. A Stawki u. 9.-ben levő gyűjtőhelyen ebben a hónapban a menekültek 22 százaléka pusztult el, vagyis több mint ezer menekült. Nincs szén a menekülteknek, bezzeg bőven van a kávéházak számára. A halálra fagyott emberek száma napról napra nő, már mindennapi jelenség. Az új év kezdetén az em-

A zsidók átköltöztetése a gettóba

A gettó falának építése a Graniczna utcában (1940)

berek rengeteg viccet mesélnek egymásnak. Például azt, hogy az 1942-es évet 1941-nek nevezik el, mivel Hitler megígérte a német népnek, hogy 1941-ben befejezi a háborút. Újabb vicc született arról, hogy miért nincs betlehemes jászol. A válasz: mert a három király Londonban van. (Abesszília császára, Norvégia, Görögország, Jugoszlávia királyai Angliába emigráltak...)

Januárban a Mozsajszk alatt aratott győzelem idején ezt énekelték az emberek a gettóban:

Zsidók ne féljetek,
Lengyelek örüljetek,
Németek takarodjatok.

Január elején a gettóban minden plakátra ezt írták: „1812” (Napóleon veresége). Az árja oldalon az utcán a lámpavasakon a következő felirat olvasható: „Nur für Deutsche.”

1942. JANUÁR 8.

Az Ostrowska utca 14.-ben már csak nők és gyermekek laknak, minden férfi meghalt. A férfiak halandósága magasabb. Ennek oka, hogy a férfiak szervezete kevésbé ellenálló, nehezebb munkát végeznek stb. Új egyesület alakult: „Kraft durch Schadenfreude”.¹

1942. MÁJUS 8.

A németek most filmet készítenek a gettóról. Két napig filmezték a zsidó börtönt és a Hitközseget. A Smocza utcán összerelték a zsidókat, és a zsidó rendőröknek kellett őket szétkergetniük. Máshol meg azt filmezték, amint a zsidó

rendőr meg akar verni egy zsidót, ám a német a védelmére kel, és megakadályozza, hogy megüsse.

A zsidó temetőben kiraktak egy táblát, melyen nagy betűkkel arra figyelmeztetik a németeket, hogy nem látogathatják a temetőt. Ők ezt egészségügyi szempontokkal indokolják, itt azonban másról van szó. Tömegesen járnak ki ide németek, hogy megnézzék a híres fészert, ahol csontvázak halmai hevernek – az utcáról összeszedett tetemek vagy a legszegényebbeké. E látogatások alatt maguk a németek is megvitatják a zsidókérdést. Némelyeket meglepéssel töltött el a hitleri exterminációs politika, de akadtak olyanok is, akik mélyen felháborodtak, és ezt az egészet gúnyosan „német kultúrának” nevezték el. Kiderült, hogy a látogatások fatális hatással vannak az emberekre, ezért tiltották be őket.

1942. MÁJUS 12.

...200 000 egyenruhát hoztak a gettóba, az elhunyt katonákét. Az egyenruhák tetvesek és véresek. Ha csak Varsóban 200 000 van, akkor el lehet képzelni, hány százezer és millió eshetett el ezen a télen Keleten. Sok elhunyt zsebében szovjet gépekről ledobott röplapokat találtak, ezek afféle igazolványnak számítanak, hogy a szovjet hatóságok barátoknak tekintsék megőrzőjüket. Bár szigorú büntetés jár megőrzésükért, sok tiszt zsebében is találtak ilyen röplapokat. A zsebekben barátok és családtagok leveleire is akadtak, melyekből kitűnik, milyen a közhangulat a katonák körében és a hátszországban. Nem kétséges, hogy a katonák közt uralkodó hangulat pocsék.

A gettó kapuja az Okopowa utca fölött (zsidó temető)
– 1940–1942

1942. MÁJUS 18.

A gestapós vadállat fölfalja a saját kölykeit. Vannak állatok, amelyek fölfalják kicsinyeiket. Most nem fogjuk firtatni, hogy az állat ezt miért teszi. Tény, hogy a természetben létezik ilyen jelenség. Ugyanezt műveli a Gestapó a saját zsidó ügynökeivel. Egyiket a másik után likvidálja, úgyhogy már maguk a vezetők: Gancwajch, Kohn, Heller és Erlich is féltik a bőrüket. Az ok valószínűleg a következő: először is a zsidó ügynökök túl sokat tudnak, nem egy üzletet közösen kötnek, tehát félnek, hogy a zsidó esetleg elmondja a másik németnek, és ők lebuknak. Másodszor pedig a Gestapo egyes csoportjai közt is versengés folyik. Minden főnöknek, minden Gestapo-részlegnek megvannak a saját ügynökei. És ha a Gestapo egyik vezetője összekap a másikkal, akkor elteteti láb alól ellenfele ügynökeit. A fent említett zsidó ügynökök egymással versengő csoportokhoz tartoznak... Úgy tűnik, most Kohnnak és Hellernek van a legnagyobb befolyása. Ezért azon a hírhedt véres pénteken versenytársaik, vagyis Gancwajch és Erlich ügynökei haltak meg.

1942. JÚNIUS 10.

...Az 1942. június 10-ről 11-re virradó éjszaka eseményei a varsói gettó történetének véres fejezetét nyitják meg. Elhatározták, hogy mindenáron, vagyis tömeges terrorral és mészárlással felszámolják a csempészt. Tucátjával végeztek ki csempészeket, méghozzá az ismert

módszerekkel: az embereket kihajtották a lakásokból, és agyonlőtték az utcán. A falaknál reggel is meg este is folyt a mészárlás. A német szadista „Frankenstein” karszalagot húzott föl, zsidónak álcázva magát, és egy zsákba rejtett gépfegyverrel agyonlőtt néhány zsidót. Ugyanezt történt máshol is, főleg a kis gettóban – a Krochmalna és a Ciepla utcában.

A lengyelországi zsidók kiirtásának tervét a nagyobb városokban, úgy látszik, kiéheztetéssel próbálják megvalósítani. Ugyanezt teszik most Varsóban, ahol mindenáron fel akarják számolni a csempészetet, és ezzel rákényszeríteni a zsidóságot, hogy megelégedjék a napi 7,5 deka kenyérrel. Bár ma reggel is a tetőkről és rejtékhelyekről rálóttek a csempészekre zsidónak öltözött németek, a legtöbb csempész nem fél a golyóktól. Az egyik csempész azt mondta ismerősének, hogy ő azért sem hagyhatja abba, mert különben éhen hal. Jobb, ha az ember a golyótól pusztul el, mint lassan az éhségtől elfordulni.

Újabb és újabb hírek érkeznek a zsidók megsemmisítéséről: gyerekeket és öregeket gyilkolnak. Az, ami Pabianicében² esett meg, most Biala Podlaskában³ történik, ahol 60 vagonba zsúfoltak be 10 éven aluli gyerekeket és 60 éven felüli öregeket. Világos, itt nem lehet szó semmiféle táborról, egyszerűen legyilkolják a gyerekeket. Nincs szükségük nem produktív zsidókra, őket kell elsősorban megsemmisíteni. A zsidók történelmében nincs rá precedens, kivéve a fáraót, aki elrendelte, hogy az újszülötteket vízbe kell fojtani. Ezzel szemben a gyerekeket mindig is életben hagyták, hogy megkeresztelhesék őket. Még a legelvetemültebb időkben a legprimitívebb barbárok szívében is pislákol az emberség parányi szikrája. A hitleri vadállat másképpen gondolja. Fel akarja falni azt, ami a legdrágább, ami a legnagyobb részvétet ébreszti – az ártatlan gyerekeket.

A jövő történészeinek külön fejezetet kell majd szentelniük a zsidó nők helytállásának a háborúban. Az ő bátorságuknak és kitartásuknak köszönhető, hogy sok ezer család túlélte ezeket a szörnyű időket.

A gettóban a zsidó orvosok és professzorok tudományos kutatásokat végeznek. A legfontosabb téma az éhezés, a gettó legelterjedtebb betegsége. Lódzban a híres prágai professzor felfedezte, hogy az éhségtől való felpuffadás legjobb ellenszere a krumpli, csak az a bökkenő, hogy roppant nehéz beszerezni.

1942. JÚNIUS 26.

1942. június 26. péntek óriási esemény volt az „Oneg Sábbát”⁴ számára. Az angol rádió ma délelőtti műsort sugárzott a lengyel zsidó hallgatóknak. Elmondtak mindent, amit már régóta tudunk. Beszámoltak 10 000 zsidó lemeszárlásáról Slonimben, a haláltáborról Chelmnóban, a vilnai és a lebergi tömegmeszárlásokról. Hosszú hónapokon át fájlaltuk, hogy a világ süket és néma a mi tragédiánk iránt, melyhez hasonló nem volt még a történelemben. Neheztelünk azokra a szervekre, melyek kapcsolatban állnak a londoni lengyel kormánnyal, amiért nem közölnek információkat a tömeges kivégzésekről, hogy a világ is tudomást szerezzen ezekről...

Az angol rádió az utóbbi hetekben hírt adott a lengyel zsidók bestiális megkínzásáról: Chelmnóban, Vilnában, Belzecben stb. Ma röviden összefoglalták a zsidók helyzetét, és azt mondták, hogy Lengyelországban 700 000 zsidót öltek meg. Egyúttal megígérték, hogy bosszút fognak állni, és felelősségre vonják azokat, akik a bűncselekményeket elkövették.

Így hát elmondhatjuk, hogy az „Oneg Sábbát” munkacsoportja elvégezte történelmi küldetését, felhívta a világ figyelmét a mi sorsunkra, és talán a lengyel zsidók százezreit mentette meg ezzel a biztos pusztulástól. Ez utóbbit persze majd csak a közeljövő mutatja meg. Nem tudhatjuk, ki marad közülünk életben, kinek adja meg a sors, hogy az összegyűlt anyagot rendszerezze, de egy dologban biztosak lehetünk, hogy áldozatunk, kockázatvállalásunk, szenvedésünk és kitartásunk, amivel állandó fenyegetettségünk ellenére tovább dolgoztunk, nem volt hiábavaló. Ütést mértünk az ellenségre. Nem az a lényeg, hogy a zsidók ellen végrehajtott hihetetlen meszárlások föltárása meghozza-e a várt eredményt, és abbamarad-e egész zsidó gócpontok további likvidálása. Egy biztos: mi teljesítettük a kötelességünket. Leküzdöttük a nehézségeket, és elértük célunkat. Halálunk nem lesz hiábavaló, ahogyan a sok tízezer áldozat haláláé sem. Súlyos csapást mértünk az ellenségre. Lelepleztük a lengyel zsidók titkon való kiirtásának sátáni tervét. Áthúztuk számításukat, és fölfedtük kártyáikat. És ha Anglia megtartja szavát, és beváltja fenyegetéseit, s már most beveti a megfelelő eszközöket, akkor talán meg vagyunk mentve.

Élelem becsempészése a gettóba (1940–1941)

1942. JÚNIUS 30.

...A hír, hogy a lengyel kormány interpellációját minden brit adásban közvetítették a szövetséges nemzetek nyelvén, szombaton pedig többször is beolvasták németül (többek közt a szabad német adóban) a Canterbury érsek és dr. Hertz (Anglia főrabbi), valamint Zygelbojm⁵ képviselő beszédével együtt – mindez mélyen megrázta a zsidó közvéleményt Varsóban. Örültek, de egyúttal rettegnek is attól, hogyan reagál majd erre a megszálló. Sokan idézik Zygelbojm felszólalását, aki a Bund aktivistájaként képviseli a zsidóságot a londoni lengyel kormányban, és aki azt vetette föl, hogy alkalmazzanak retorziókat az amerikai németekkel szemben annak érdekében, hogy mielőbb abba hagyják a lengyelországi öldökléseket. Mások viszont úgy vélik, hogy a szövetségesek, különösen a demokratikus Amerika sohase egyezzen bele abba, hogy németeket gyilkoljanak. Először is mivel amerikai állampolgárok, másodszor pedig a közvélemény miatt sem tehetik. Abban viszont mindnyájan egyetértettek, hogy

hihetetlenül fontos, hogy maguk a németek tudomást szerezzenek róla.

1942. JÚLIUS

Umschlagplatz. A hős kórházi ápolónők az egyetlenek, akik pénz nélkül embereket mentenek. Szmerling – az Átrakodóhely parancsnoka – gyilkos az ostorral.

Bevagonírozási jelenetek. A zsidó rendőrség ügybuzgalma. Szülőket szakítanak el gyermekeiktől, asszonyokat férjüktől. Agyonlőtték Kanál rabbit, mert nem volt hajlandó beszállni.

A téren kivégzik azokat, akik éjjel a falon lévő réseken át próbáltak menekülni. Menekülés orvosi, ápolónői köpenyben. Az orvosi köpenyek több száz értelmiségi életét mentették meg, akik a Szociális Bizottságban dolgoztak. Remba kint van a téren, hogy embereket mentsen ki. Nagy gyár.

A hatalmas termetű gyilkos Szmerling kezében ostorral. Elnyerte a németek kegyeit. Nemegyszer letépte a zsidó rendőrök számát, akik elengedték a zsidókat az Umschlagplatzról. Buzgón végrehajtja a németek parancsait. A kórházi ápolónőket is ellenőrzik, mert ingyen elengedik az embereket.

A nagy baksisszedő fejenként több mint 1000 zł-t követel. A többséget elengedték, a kapunál álló őrséget lepénzelték. A rendőrök óriási összegeket harácsolnak össze. A „mentők” is rengeteg pénzt vágják zsebre, ha valakit elengedtek. A társadalmi szervezetek pénzalapot létesítettek az értelmiség megmentésére.

A kétszer, háromszor, sőt ötször elfogottak tragédiája. Az anya nem akart gyermeke nélkül menni. Az apa a felesége nélkül stb. Aztán mindenki beszállt a vagonba. Így a gyerekek miatt sok száz család került az Umschlagplatzra.

Mivel nem szállították le a kívánt emberkontingenst, a németek összefogdosták az embereket, és egyenesen a vagonokba vitték, nem is az Umschlagplatzra. 12 000 embert öltek meg a deportálás alatt.

Ellenállás. Egy zsidó a kis gettóban torokon ragadta a németet. Az azonnal agyonlőtte, és úgy feldühödött, hogy az udvaron a Panska vagy a Twarda utcában még tizenhárom zsidót lőtt le. Egy zsidó ember a Nalewki utcából kitépte az ukrán kezéből a puskát, és elmenekült.

A fiatalok szerepe, ők ezen a csatatéren az egyetlen romantikusok, álmodozók... A csoport-

tosulások által hozott határozatok. A hálucok csapata fölgyújtott egy német áruraktárt. A felhívásokat provokációnak vélték. Merénylet végrehajtása a zsidó rendőrség parancsnoka, Szernynski ellen.

Szállítómunkások csapata, akik elvesztették családjukat és bosszúra vágynak, minden pénzt megadnak. A sósav mint eszköz a zsidó rendőrséggel szemben. A fiatalok a partizánokhoz mennek – diverzió.

...Kohn és Heller. A németek megölték Kohnt és Hellert, utána Erlichet. Az ok: közbenjártak az Umschlagplatzon, és pénzért sok embert kiengedtek. A lakásukban sok haszid bujkált. Kapcsolatot tartottak a rabbikkal. Figyelmeztették az embereket a deportálás megkezdése előtt, annak ellenére, hogy a Hitközség elnöke, Czerniaków ellenezte. Pénzzel próbálták enyhíteni ezt az akciót. Az íróknak, irodalmároknak, színészeknek stb. igazolványokat állítottak ki arról, hogy a „Kohn és Heller” cégnek dolgoznak. Mindenki azt hitte, majd ők veszik át a Hitközség vezetését.

A blokkok mint különálló gettók... Pénzt kérnek, hogy az embereket fölvegyék a „shopokba”. Állítólagos termelésük a blokkad alatt.

Kezdetben a „shopok” védelmet nyújtottak. Családostul jöttek. Czerniaków öngyilkossága – túl későn – gyengeségről tanúskodik. Ellenállásra kellett volna szólítania. Gyenge ember.

VARSA, 1942. OKTÓBER 15.

Treblinka. Értesülések a sírásóktól (Jakub Rubinowicz), a stoczeki zsidóktól, akiknek sikerült a vagonokból elmenekülni, ezek arannyal, devizával és más holmival voltak megtömve. A „fürdő” egyértelmű leírása, a sírásók térdén a sárga szalag.

A gyilkolás módja: gáz, gőz, villany.

Hírek Treblinkáról a felderítőktől, akiket a deportáltak családjai küldtek oda.

A traktorokról szóló történet. Az egyik verzió szerint az elégetett zsidók után maradó hamvakat traktorok szántják bele a földbe. Mások szerint a földekbe ássák el a tetemeket, és utána a traktorok ezeken a földeken szántanak. A nyugat-európai zsidók nem tudják, mi történik Treblinkában. Azt hiszik, munkatáborba viszik őket, és a vonaton azt kérdezik, messze van-e még a „der industrielle Betrieb”, vagyis az ipari üzem. Ha tudnák, hogy a halálba mennek,

Umschlagplatz

Umschlagplatz – a treblinkai megsemmisítő táborba
indulókat vagonokba hajtják (1942)

bizonyára ellenállást tanúsítanak. Elegáns
bőröndökkel érkeznek.

1942. DECEMBER 5.

Miért hagytak életben Varsóban 10 százalék zsidót? Sokan keresik a választ erre a kérdésre, mivel ettől függ, hogy meddig tartanak még bennünket a gettóban, meddig hagynak életben, és egyáltalán életben hagynak-e, valamint hogy mikor végeznek velünk? A józanabbak szerint nem gazdasági, hanem kizárólag politikai megfontolásból hagytak meg 10 százalék zsidót Varsóban. Nem nagyon törődnek azzal, hogy a zsidók mennyit termelnek, még azzal sem, amit a Wehrmacht számára dolgoznak. A németek, akik egész Európát leigázták, nagyon könnyen betölthetik azt az űrt, ami a zsidók kitelepítése után keletkezett. Ha gazdasági szempontok vezetnék őket, nem küldenék habozás nélkül az Umschlagplatzra a legkitűnőbb kézműveseket (az SS jelenleg szó szerint gyertyával a kezében keresi a zsidó kisiparosokat, főleg asztalosokat, festőket, mégpedig nagyon előnyös feltételekkel). Ez a helyzet vidéken is, ahol nagyon sok város „Judenrein”, dacára annak, hogy az egész zsidóság a Wehrmachtnak dolgozott, pl. Zamoscban.

Zsidókkal szemben nem számítanak a gazdasági megfontolások, csakis politikai, propagandaszempontok döntenek. Ha pedig így áll a helyzet, még élesebben vetődik föl a kérdés, hogy miért hagyták életben a zsidók egy töredékét. A válasz az, hogy politikai okból. Ha minden zsidót eltávolítanak Varsóból és a Főkoronázásból, önmagukat fosztanak meg az

unos-untalan hangoztatott zsidó érvtől. Nehezebb lenne minden nehézségért és sikertelenségért a zsidókat okolni. A zsidót meg kell hagyni a közismert jiddis átok értelmében, miszerint: „Hulljon ki az összes fogad, egyet kivéve, hogy legyen, ami fájjon.”

Van azonban még egy ok, amiért a németek egyelőre életben hagyják ezt a maroknyi zsidó embert Varsóban. A világ közvéleménye. Egyetlen hivatalos nyilatkozatukban sem ismerték el, hogy sok millió zsidót gyilkoltak meg. Amikor 40 000 zsidót likvidáltak Lublinban, a varsói újságban tudósítást közöltek arról, milyen jó soruk van a lublini zsidóknak, hogy a csempészeket és ügyeskedőket sikerült produktív elemmé átnevelni, és most emberi körülmények közt élnek Majdanban, Lublin külvárosában.

Ugyanezt teszik Varsóban. Nem akarják bevallani a világ előtt, hogy legyilkoltak minden zsidót Varsóban, tehát nemcsak a fogfájás céljából, hanem a világ számára is meghagytak egy maroknyi zsidót, hogy közvetlenül a tizenkettedik óra elütése előtt likvidálják majd őket. Hitler minden eszközt felhasznál, hogy betarthassa a németeknek tett ígéretét, miszerint „megszabadítja” Európát a zsidóktól. Csak a csoda menthet meg bennünket a teljes pusztulástól, csak valami gyors és villámszerű vereség hozhat nekünk szabadulást.

A zsidó lakosságon koromfekete pesszimizmus lett úrrá. *Morituri*, ez a szó most nagyon is illik ránk. Az emberek többsége az ellenállás mellett foglal állást. Az az érzésem, hogy már nem fognak önként a vágóhídra menni. Azt akarják, hogy az ellenség drágán megfizessen az ő életükért. Késsel, farönkkel, sósavval vetik

A gettó bezárása

Ringelblum Archívumának megtalálása (1946)

magukat a németekre. Megakadályoznak minden blokádot. Nem hagyják magukat az utcákon összefogdosni, mert tudják, hogy minden munkatábor a halált jelenti, és inkább itthon halnak meg, semmint idegenben. Ellenállásra fog sor kerülni, persze miután megszervezték, és nyilván akkor, ha az ellenség nem végez velünk villámgyorsan, ahogyan Krakkóban tette. Ott október végén egy éjjel hét óra leforgása alatt összefogdosztak és a vagonokba zártak 5500 zsidót, akiket a belzeci haláltáborba szállítottak.

Beigazolódott az a pszichológiai törvény, hogy a végletekig elcsigázott rabszolga nem tanúsít ellenállást. De úgy látszik, hogy a zsidók kissé összeszedték magukat a nehéz csapások után, jelenleg számvetést készítenek arról, hogy mindeddig ellenállás nélkül mentek a vágóhídra, ami azonban nem csökkentette a tragédiát – ellenkezőleg, csak növelte. Mindenki, akivel csak beszéltek, azt vallja: meg kellett volna akadályozni a kitelepítést. Ki kellett volna menni az utcára, fölgújtani mindent, a levegőbe röpíteni a falakat, és átmenni a túlsó oldalra. A németek ezt alighanem megbosszulták volna. Sok tízezer áldozatba került volna, de nem 300 000 ember életébe.

Most pedig szégyenkezhetünk magunk és a világ előtt, hogy az engedékenységünkkel semmire se mentünk. Ez soha többé nem fordulhat

elő. Ellenállást kell tanúsítanunk, kivétel nélkül mindenkinek szembe kell szállnia az ellenséggel.

Hoffmann „shopja” jelenleg két üzemből áll. Az egyik Németországból szállított régi ruhákat dolgoz fel. Ők kimossák, felújítják, és visszaküldik.

LENGYELBŐL FORDÍTOTTA:
GIMES ROMÁNA

JEGYZETEK

¹ A hitleri sportjelszó a „Kraft durch Freude” (Öröm által erő) parafrázisa. Schadenfreude (német) – káröröm.

² 1942. május 17-én és 18-án a zsidók egy részét Pabianicéből a Chelmnóban lévő haláltáborba hurcolták, gyerekek is voltak közöttük.

³ 1942. június 10-én Biala Podlaskából kb. 3000 zsidót szállítottak a haláltáborba, Sobiborba, köztük nagyon sok gyereket.

⁴ „Oneg Sábbát” (héber) „Szombat öröme”, így nevezik a falatozással egybekötött szombat délutáni összejövetelt, ahol jámbor zsidók bibliai szövegeket szoktak értelmezni, vallásos dalokat énekelni. Konspirációs okból így nevezték el a gettó illegális Archívumát, mivel a munkatársai szombatonként tartották megbeszéléseiket.

⁵ Smul Zygelbojm (1895–1943) 1943. május 12-én öngyilkos lett, tiltakozásul, amiért a szövetségesek nem segítették a varsói gettóban harcolókat.

